

A tömegtájékoztatás hitele

LEONARDO ZEGA

„Az igazság szabaddá tesz benneteket” (János 8,32)

A Famiglia Cristiana című olasz lap szerkesztője. Ez az írása elhangzott az európai médiapüspökök konferenciáján Budapesten, 1994. április 7-én.

Ezt a Szent János evangéliumából vett idézetet választottam motótól gondolataimhoz az igazság és a tömegtájékoztatás viszonyáról. A keresztény antropológia — csakúgy, mint valamennyi jóakarátú ember — eszményképe az igazság és a szabadság kettős alap-pilléréen nyugszik. Ezen alapokon találkozik a legnemesebb értelemben vett európaiság és a Kelet hatalmas szellemi hagyománya. Valódi szabadságot sokkal inkább azok a társadalmak biztosítanak, amelyek tiszteletben tartják az igazságot és az erkölcsi értékeket, nem pedig a szigorúan materialista, haszonelvű, fogyasztói társadalmak.

Nem könnyű azonban az elméletet átültetni a gyakorlatba. Csak munkával érhetünk el eredményt. Akár a háborúban, a tömegtájékoztatásban is gyakran az igazság esik elsőként áldozatul. Az vezethet célra és szabadíthat fel, ha az igazság, mint mag a földben, gyökeret ver az emberek lelkiismeretében.

Egy régi angolszász közmondás szerint: „A toll erősebb a kardnál”. Ugyan a modern kommunikációs eszközök sokszorta bonyolultabbak a tollnál és a kardnál, ma is tökéletesen igaz a gondolat: a szó nem veszítette el hatalmát, amivel Isten kezdetektől fogva felruházta: „In principio erat Verbum...” Az 1991-es irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett Nadine Gordimer ezt írja: „Ha mi (dél-afrikai írók) megvizsgálunk bizonyos eszmei irányzatokat, amelyek az emberi természetet kutatják, nevesítés nélkül is világossá válik, hogy egy elméletben már kidolgozott alapelvet követve éljük a magunk életét. Francia pszichoanalitikusok, amerikai és francia strukturalisták, kortárs nyelvfilozófiai iskolák konzervatív, liberális és baloldali gondolkodói mind egyetértenek abban, hogy az embert nem a szerszám, hanem a Szó tette emberré.

A szó hatalma

Nem a két lábon való járás, a földművelő eszközök használata vagy a háborúzás tesz bennünket emberi lénné, hanem a beszéd. Az értelmes emberszabásúak és a tengerben csodálatos dolgokról csevegő delfinek képtelenek az élő kommunikációt az írott szóval felváltani és összekapcsolni a térben és időben távoli generációkat és nemzeteket a kommunikáció e végtelen láncolatával. A Szó bibliai misztériuma és transzcendens hatalma egyedül az emberé...”

Ugyanakkor a szó egyaránt állítható a jó vagy a gonosz, a szelidség vagy az erőszak, az igazság vagy a hamisság, a szabadság

vagy az elnyomás, az élet vagy a halál szolgálatába. A szó lehet imádság vagy istenkáromlás, megválthat vagy kárhozatra vihet.

Szavak és hírek áradatában épült fel az új bábeli torony egy modern *agora* városa helyett, ahol minden férfi és nő szeretetben és békességben élne.

Korunk új Babelében milyen feladatok hárulnak a keresztény eszményeket közvetítő információs eszközökre? *Józanul mérlegelve mennyire hitelt érdemlő a tömegtájékoztatás?* Pontosabban:

- mi jellemzi napjaink társadalmi érintkezését;
- milyen, illetve milyen lehetne a katolikusok viszonya a médiákhoz;
- milyen szerepre kellene az egyháznak e téren törekednie;
- mit tehetnének a keresztény emberek nemzeti és európai szinten?

A modern tömegtájékoztatás hitele

Az igazsághoz való viszony

A katolikusok hajlamosak végletesen gondolkodni a hírközlő szervekről: vagy a korrupció forrását látják bennük, vagy kritikátlan lelkesedéssel fogadják. A kétféle felfogás az igazsághoz való eltérő viszonyból fakad. Egyesek szerint a hírközlő szervek alapvetően képtelenek az igazság bármiféle közvetítésére, ezért talmi híreikkel csak port hintenek a szemünkbe, mércéjükkel pedig nem a hírek valódiságát, hanem hosszúságát méregetik. A másik állásponton levők pusztán eszköznek tekintik a tömegtájékoztató szerveket, hatalmas szócsonnek, amely megfelelően üzemeltetve korlátlanul képes az igazságot terjeszteni.

Mindkét felfogásban van némi igazság, de mindkettő veszedelmesen torzíthat is, végletes formában. A tájékoztató szervek eszközök, de nem pártatlanok, akárcsak a nyelv, amelyben a tartalom kívül a forma is fontos szerepet tölt be.

„Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan” — írja Saint Exupéry.

Alapvetően nem a hírközlő szervek feladata az igazság keresése — ez a filozófusok és a teológusok dolga. Arról sem nekik kell meggyőzniük az embereket, hogy igazodjanak az igazsághoz: ez a pedagógusok és a gondolkodók feladata. A hírközlő szerveknek nem feladata az igazság megalkotása, különösen nem erkölcsi kérdésekben. A hírközlő szervek nagy befolyása azonban sokakat, főleg a hatalom képviselőit arra készíti, hogy valótlan híreket igényeljenek tőlük. Nem várhatjuk el a médiáktól, hogy a vegytiszta igazat, csakis a teljes igazságot közvetítsék, de azt igen, hogy részigazságokat ne teljes igazságként tálaljanak.

A mai világban sokan úgy vélik, hogy kevés az emberek közötti igazi érintkezés: a hírek özönében a korábbinál jobban magunkra maradtunk.

A kommunikációhoz nem feltétlenül van szükség eszközökre. A kommunikáció legfontosabb és legalapvetőbb formái: a beszéd, az írás, a csönd, a mosoly, a gesztusok két ember között teremtenek kapcsolatot. Nem járulékos elemei, hanem alapvető tényezői az emberi életnek.

A kommunikáció és az erkölcs

A kommunikáció tehát nemcsak rendelkezik pozitív erkölcsi vonatkozásokkal, hanem önmagában is érték; bár a kommunikációt értéknek tekintjük, azt tapasztaljuk, hogy a tájékoztató szervek, elsősorban a tömegtájékoztatás nem mindig van ezzel tisztában, s ambivalensen viszonyul az igazsághoz. Gyengéd érzelmeket képes kelteni bennünk kedvenc tévésorozatok főhőse iránt, miközben szomszédaink iránt közönyösekké maradunk. Máskor viszont egyedülálló hatékonysággal képes láttatni és megértetni velünk embertársaink gondjait. A tömegtájékoztatás tehát — bár válhat a visszaélés eszközévé — segíti a társadalmi csoportok egymásra találását, a nemzeteken belüli és a nemzetek közötti megértést.

Keresztény és humánus nézőpontból nem várhatjuk el a hírközlő szervektől, hogy az igazságot a maga valószínűtlen, transzcendens formájában közvetítsék, be kell érniük szerény kistestvérével: az őszinteséggel. Ugyanígy csak saját hibáit kérhetjük számon a tömegtájékoztatáson, a társadalmi rendszer hibáit nem, hiszen a hírközlő szervek sem légüres térben léteznek. *A társadalmi érintkezést szolgáló eszközök nem formálhatják meg az igazságot; nem is pusztán szócsövei az igazságnak; de becsületes, pontos és felelősségteljes közvetítői lehetnek, és kell is lenniük, a valós tényeknek.*

Amit jogosan elvárhatunk a hírközlő szervektől, az korlátozott, de reális hozzájárulás a közjóhoz, és ebből kiindulva tekinthetjük őket az igazság birtokosainak vagy a félrevezetés forrásának.

Jószándék — szakmai tudás

a) *Az őszinte hírközléshez a jó szándék kevés.* Társulnia kell szakmai hozzáértéssel, körültekintő, intelligens, oknyomozó szemlélettel (Szent Tamás ezt „circumspectio”-nak nevezné). Ezek együttesen tesznek képessé arra, hogy a tényeket objektív fényben lássuk és láttassuk. Tehát fontos, hogy kifejllesszünk egy tárgyilagos, elfogulatlan stílust. Ahogyan Spinoza mondaná: „Ne lelkesedjünk vagy keseregjünk, hanem mindenekelőtt tanuljunk meg megérteni.”

A tömegtájékoztatás elsődleges feladata, hogy *számba vegye* az eseményeket, azt, hogy *mi történik*, és korrekt, őszinte kommentárt fűzzön hozzájuk. Ami a keresztény sajtót illeti, ez nemcsak azt jelenti, hogy az embereknek az egyházzal, az egyházi emberekről, az egyház életéről és hitéről szóljunk. *Elsősorban azt jelenti, hogy a világnak az egyházzal, az egyháznak pedig a világról beszéljünk.* A mai katolikus híradások viszont gyakran beérik azzal, hogy az

egyházról beszélnek az egyháznak, a világi híradások pedig a világról szólnak a világnak. Így a világ és az egyház közti szakadék növekszik. A sajtó nem összeköt, inkább elválaszt: szöges ellentétben azzal, amit humánus, szociális és keresztény fogalmak szerint elvárhatnánk tőle.

Az igazság felelőssége

Keresztény fogalmak szerint az igazmondás azt is jelenti, hogy felülkerekedünk az óvatoskodáson és a túlzott aggályoskodáson. Egy kellemetlen hír közlése miatt kellemetlenségünk támadhat tekintélyes emberekkel, de annak elhallgatása miatt a Mindenható előtt kell felelnünk.

Természetesen nem arról van szó, hogy mindenről tudósíthatunk, figyelmen kívül hagyva a várhatóan méltánytalan következményeket. Jól emlékszünk Böll művére a *Katharina Blum elveszett tisztességére*. A sajtó és más hírszervek ma is hajlamosak a rágalmazásra, felerősítve nem bizonyított vádaskodásokat. A tömegtájékoztatásnak a tudósításokat megfelelő kontextusba ágyazva kell közvetítenie, tévedés esetén pedig helyesbíteni köteles.

A tömegtájékoztatásnak az igazságot kell szolgálnia, őszinte párbeszédhez vezetve az embereket. Az igazság keresése időnként mások álláspontjának elfogadását, máskor vélemények ütköztetését jelenti. II. János Pál nemrégiben közölt egy irányadó felhívást arról, hogy még az egymástól távol álló ideológiákban is megtalálható az igazság csírája. VI. Pál azt tanította az *Ecclesiam suam* és a *Communio et progressio* enciklikákban, hogy csakis a párbeszéd útja vezethet el az igazsághoz és az egységhez. Nem lenne szabad, hogy a sajtó továbbra is éles vitákat gerjesszen, vagy ami még rosszabb, „instrumentum regni”-ként vele verjük el a port az általunk annak tartott gonoszon.

Nem szektaszellemre van szükségünk, hanem olyan emberekre, akiknek van fülük meghallani mások véleményét. Lehetőségeinkhez mérten meg kell próbálnunk megvalósítani a szeretet, az őszinteség és a tolerancia társadalmának utópiáját. A *Communio et progressio* szerint, „aki felelősséggel bír az egyházban, bátorítsa közösségében a gondolatok és legitim vélemények szabad cseréjét, a törvénykezésben pedig hasson oda mindezek biztosítására”. Ezeket a követelményeket az új egyházjog is elismeri.

A tömegtájékoztatásnak arra kell nevelnie az embereket, hogy szabadon és örömmel vállalják az igazságkeresés kockázatát. Aki az igazságot keresi, szabadon választhat utat, de a nehéz utat végig is kell járni. Az emberek jobban megértik ezt, mint gondolnánk, és szívesebben hallgatnak arra, aki nem piaci árucikként árulja információit. Az olvasó ösztönösen megéri, melyik hírszolgáltató szerv áll az igazság szolgálatában, melyik szavahihető.

Vö. 212.2 és 212.3
kánon, valamint *Aetatis
novae* 10.

A sajtó az egyházi tanításban

A II. Vatikáni zsinat *Inter mirifica* kezdetű dekrétuma, a *Communio et progressio* és az új keletű *Aetatis novae* enciklika is jelentős figyelmet szentel e témának.

A tömegkommunikáció világnapjára (1994-ben) kiadott üzenetében II. János Pál kijelenti, hogy „az egyház hálás a televíziónak mint kommunikációs eszköznek azért, amit a családokon belüli és a családok közötti lelki egymásra találásért tesz”. Jean Marie Brunot, a Katolikus Újságírók Nemzetközi Szövetségének elnöke nemrégiben azt írta, hogy az elmúlt húsz év során az egyház és a tömegtájékoztató viszonyában a gyanakvást felváltotta a bizalom.

A katolikus közösségek viszonya a sajtóhoz

A katolikus közösségek mindennapjaira mégis a panaszkodó hangvétel, a gyanakvás és a vita jellemző. Milyen gyakran vádoljuk a sajtót és az újságírókat, hogy zűrzavart keltenek, nem értenek, becsapnak bennünket! Nem egy pap és világi hívő van meggyőződve a médiák összeesküvéséről az egyház ellen.

Panaszkodunk, hogy a világi sajtó nem biztosít elegendő teret a vallási témáknak, de magunk sem szolgálunk korrekt információval a sajtó számára az egyházi kérdésekben. Panaszkodunk, hogy a katolikus sajtónak kicsi az olvasottsága és véleményformáló hatása, de elkövetünk-e mindent, hogy versenyképesé tegyük? Ne áltassuk magunkat: ha az általunk jónak ítélt művek iránt kicsi az érdeklődés, annak magunk vagyunk az okai.

Az egyház és a médiák viszonya

Az alapelvek minden deklarációja ellenére az egyház és a médiák viszonya még mindig bonyolult, néha kifejezetten kibékíthetetlen. Az egyházi intézmények nem bíznak a médiákban, megnehezítik, sőt néha meg is hiúsítják az újságírók és a hírközlők munkáját: túl sok a titok, túl nagy a diszkréció, túl sok a kedvezményezett csatorna, túlságosan akadékoskodunk a civil világgal. Ugyanakkor a legfelsőbb egyházi hatóságok időnként a világi médiákat részesítik előnyben exkluzív híreik vagy interjúik közlésére. Ugyanis a katolikus kézben levő médiáknak nagy számuk ellenére is igen gyakran kicsi a közönségük és véleménybefolyásoló hatásuk. A napilapok, folyóiratok, rádióállomások, sőt tévécsatornák száma rendkívül nagy, ám nem párosul minőséggel. A kis horderejű, nem kellően összehangolt és gyakran amatőr kezdeményezések sok energiát emésztenek fel, de hatásuk nem számottevő. Komoly problémát jelent továbbá az újságírók megbecsülésének kérdése. Tarthatatlan az az álláspont, miszerint a legtehetségesebbek írjanak könyveket, végezzenek kutatásokat, míg azok, akik csak más gondolatainak kommentálására képesek és kevésbé mesterei szakmájuknak, dolgozzanak a sajtónak.

A sajtó és az anyagi háttér

Versenyképesség a piacon

Néhányan úgy vélik, a csekély katolikus jelenlét a tömegtájékoztatásban a szűkös anyagi háttérrel magyarázható. Persze igaz, hogy egy versenyképes szerkesztőség létesítéséhez komoly anyagi háttérre van szükség, de egy újság vagy tévéállomás nem szükségszerűen veszteséges vállalkozás.

Szükség van anyagi bázisra az induláshoz, de a legnagyobb kincs a megbízható vezetésben és a verseny elszánt vállalatában rejlik. A piacot nem szabad bálványoznunk, de tényezőit számításba kell vennünk. Minden egyes olvasót és hallgatót külön-külön meg kell nyernünk magunknak minél vonzóbb termékeinkkel. Nem elég sürgetni az embereket, hogy vásárolják a katolikus lapokat vagy támogassák a színvonalas szórakoztatást. Az ilyen kötelező „olvasmányok” és műsorok többet ártnak, mint használnak. *A piac segíthet felmérni a reményeink és képességeink, az illúziók és a valóság közti űrt.*

A szabad katolikus hírközlés lehet csak versenyképes. Természetesen bölcsen kell élnie a szabadságával. Nagyon fontos, hogy a közönség tisztában legyen azzal, az újság vagy a tévéműsor szerkesztőjének nincsenek hátsó, propagandisztikus szándékai, nem akarja a közvéleményt manipulálni. Az az olvasó bízik a lapban, aki a szerkesztőt szabadnak tudja, olyannak, aki csak a saját lelkiismeretének és az olvasónak tartozik számadással.

Ki az elefántcsonttoronyból

A hagyományos katolikus világ legfőbb kulturális jellemzője, hogy a tömegtájékoztatást csupán passzív eszköznek, minden érték nélküli pusztá technikának, a propaganda eszközünek, előre csomagolt véleményeket közvetítő csatornának, speciális célokat szolgáló elképzelések és hírek terjesztőjének tekinti. Sokak számára a kommunikáció nem párbeszédet, hanem egyoldalú hírközlést jelent. Gyakran szem elöl tévesztjük azt a tényt, hogy az emberek ezen kommunikációs eszköz útján érintkeznek egymással. A katolikus sajtó nagyrészt a klérus tulajdonában vagy felügyelete alatt működik és gyakorló katolikusokhoz szól, többnyire vallási és egyházi témákkal foglalkozik. Ennek oka, hogy az ún. világi sajtó elhanyagolja a vallási kérdéseket (vagy kizárólag szekuláris szempontból közeledik hozzájuk), és fenntartja a kizárólagos jogot, hogy a világ híreiről tájékoztassa a közönséget. Így a hírek két különálló, elzárt világa jön létre, s amennyiben a katolikusokat a világi események érdeklik, akkor kritikátlanul elfogadva vagy ellenséges elítéleteket táplálva — a világi médiákhoz fordulnak.

Ideális esetben a keresztény médiák evangéliumi szemmel tájékoztatnák az egyházi közönséget a világi eseményeiről; a világi

A propaganda terhei

vagy szekuláris publikumhoz pedig olyan objektív, független hangon tudnának szólni az egyház életéről és a vallási kérdésekről, amely még a nem templombajárók figyelmét is megragadná.

A katolikus sajtónak első lépésként a propagandisztikus mentalitást kellene levetkőznie, ezáltal megszabadulhatna attól a tételtől, hogy előre csomagolt üzenetek felerősítésének és terjesztésének eszköze legyen. Ezáltal segítene megérteni először a világot, amelyben az ember él, később magát az embert.

A klérus gyakran sematikus módon magasztalja az egyház szolgálatában álló médiákat, ugyanakkor kárhóztatja azokat, ha kritizálják, mellőzik vagy rossz fényben tüntetik fel őt. Ezzel alapvetően árt mind a sajtónak, mind pedig magának.

Talán célravezetőbb lenne és nagyobb nevelő hatással bírna, ha a vallásos magvat „profán” földre ültetnénk, nem pedig olyan közegbe helyeznénk, amelyben teljesen elveszti jelentőségét.

A vallási hírek alapvető követelményei

Hogy a gyakorló keresztények és a templomot nem látogatók figyelmét egyaránt fölkeltsük, és a hívőkkel, illetve a nem hívőkkel hatékony kommunikációt folytathassunk, a vallási híreknek legalább négy feltételnek kell megfelelniük:

- megfelelő tiszteletet kell tanúsítaniuk a laikus világ iránt, amelynek szakmai tudással kell párosulnia;
- igazán érzékenynek kell lenniük az egyház dolgai iránt;
- képesnek kell lenniük kommunikációra a modern világgal;
- meg kell tapasztalniuk a szabadságot és a felelősséget.

A laikus világ iránti tiszteleten azt értem, hogy komolyan figyelmbe kell vennünk a mulandó világ realitásait, törvényeit és relatív autonómiáját. Ez az, amire a II. Vatikáni zsinat és más egyházi dokumentumok céloznak, amikor a laikus embereket „felelős”-nek tekintik világi kérdésekben.

A szakértelem mint erkölcsi kérdés

Ugyanakkor az igazi szakember tisztában van azzal, hogy a jó szándékhoz társulnia kell komoly szakmai tudásnak, tehetségnek, legfőképp pedig az igazság tiszteletének, bármi is legyen az. Pádua érseke, mons. Franceschi egy helyütt azt írja: „a szakértelem ma morális kérdéssé vált”.

Igazi egyházi érzékenységre úgy tehetünk szert, ha képesek vagyunk megtapasztalni vagy legalább megérteni, hogy valójában mi az egyház Krisztushoz és az emberhez való testvéri kapcsolatában. Jelenti ez az értelmetlen viták kerülését, komoly erőfeszítést az elveszett bárány megkeresésére; jelenti ez az egyház jóindulatú arcának bemutatását, mint olyan hívek közösségéét, akik nem az „egész részének vagy frakciójának”, hanem „lelkének” tartják magukat. Mert az egyház akkor lesz képes megfelelően kommuni-

kálni, ha osztozik az emberek életében. Nem ez volt Szent Pál apostoli módszere? „Bár mindenkitől független voltam, mégis mindenkinek szolgálója lettem, hogy minél többet megnyerjek.” Általában takaros, jól fészült és tisztességes katolikus újságot vagy tömegtájékoztatót képzelünk el, amelyet keresztény ideálok hívtak életre, miközben a valós élet egyre jobban összekuszálódik... Pedig aki a valódi életben jár, az valószínűleg bepiszkítja a ruhája szegélyét.

Amint azt a II. Vatikáni zsinat tanítja, az „új evangelizációhoz” nemcsak szükség van a párbeszédre a világgal, hanem ez maga az út, amelyen Krisztus az emberekhez vezet bennünket. Jézus megjelenése az Emmauszba induló tanítványoknak a legjobb példa erre: Krisztus figyelt és dolgozott, mielőtt beszélt volna a jó hírről. Ma a médiák a legjobb eszközei annak, hogy megértsük, „hová tartunk”, és közvetítsék a keresztények megbecsülését a világban létező jóakarát és önzetlenség iránt.

Vallási hírekről elképzeltetlen beszélni az e területen dolgozók lelkiismeretének őszinte tisztelete nélkül. Természetesen felelősségteljes, fejlett lelkiismeretre van szükség. Azonban a teljes őszinteség megkívánja, hogy hozzátegyük, ezt a szabadságot sokszor elvitatják. Sokszor hallottuk már: „Ez igaz, de jobb meg sem említeni.” Máskor a hatalmon levőkkel való jó viszony megőrzése érdekében hallgatunk. Milyen gyakran megtörténik, hogy akik élnek szólás- és vélemény szabadságukkal, azokat kizárással fenyegetik (vagy valóban ki is vetik).

Az olasz példa

Végül felvetődik a kérdés, létre lehet-e hozni egy európai szintű, jó minőségű, népszerű keresztény sajtót? Olaszországi tapasztalataink azt mutatják, hogy a felvázolt minta követésével a cél elérhető.

A Famiglia Cristiana Olaszországban 1.200.000 példányban jelenik meg hetente, kb. 6 millió rendszeres olvasója van, akiknek egynegyede nem gyakorló katolikus. Ezenkívül az elmúlt néhány évben jelentős számú egyházmegyei hetilap, helyi rádió és kulturális periodika ért el komoly minőségi színvonalat és olvasottságot. Ugyanakkor Olaszország, sok más országhoz hasonlóan, szembe-sül a homogén, modern kommunikációs rendszeren alapuló együttműködés megteremtésének problémájával.

Ennél is összetettebb és égetőbb a probléma az új médiák: a műholdak, a kábeltelevíziózás, az elektronikus posta, a videokazetták, a CD-k, az adatbankok és a számítógépes médiák területén.

A legjobb az lenne, ha hivatalos „pecsét” nélkül dolgozhatnának, azok keresztény elkötelezettségére és szakmai hozzáértésére hagyatkozva, akik e területen működnek.

Szonntag Gábor fordítása